

On Birinci Yüzyılda Bir Keşişin İzinden: Patmoslu Christodoulos ve Güneybatı Anadolu'nun Türkleşmesiyle İlgili Bazı Tespitler

On the Trail of a Monk in the Eleventh Century: Christodoulos of Patmos and Some Findings About Turkization of Southwest Anatolia

Cüneyt GÜNEŞ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt GÜNEŞ

Milli Savunma Üniversitesi <https://ror.org/010t24d82>

Kara Harp Okulu, Doğu Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID: [0000-0001-5960-5926](https://orcid.org/0000-0001-5960-5926)

e-mail: cgunes@kho.msu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 15.04.2023

Kabul/Accepted: 25.06.2023

Atf: Güneş, Cüneyt, "On Birinci Yüzyılda Bir Keşişin İzinden: Patmoslu Christodoulos ve Güneybatı Anadolu'nun Türkleşmesiyle İlgili Bazı Tespitler", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 6/1 (Haziran 2023), s. 427-446.

Citation: Güneş, Cüneyt, "On the Trail of a Monk in the Eleventh Century: Christodoulos of Patmos and Some Findings About Turkization of Southwest Anatolia", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 6/1 (June 2023), p. 427-446.

Öz- Yunanistan'daki Patmos Manastırının kurucusu olarak bilinen Christodoulos, Bithynia bölgesindeki Nikeia'da 1020 (ö. 1093) yılında doğdu. Bizans İmparatorluğu'nun tehlikeli ve çalkantılı bir döneminde Filistin'de, Latros Dağı'nda, Kos Adası'nda ve Patmos'ta görev yaptı. Patmoslu Christodoulos son olarak 1088 yılında Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) tarafından kendisine başış olarak verilen Patmos Adası'nda Aziz Theologos/Yuhanna Manastırını kurdu. Christodoulos ilk başta Kudüs'te sonra Latros, Strobilos, Kos Adası ve Patmos Adası'nda Türk saldırılarına uğradı ve bu saldırılardan kurtuldu. 1091'de *Hypotyposis* adlı çalışmasını yazdı. Grekçe yazılan *Hypotyposis* metni hem Türkler hem de Aziz Christodoulos'un hayatı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ne yazık ki bu metin ülkemizde detaylı bir çalışmanın konusu olmamıştır. Selçuklu Türkleri'nin saldırısı sonrasında Kudüs'ten kaçtıktan sonra Christodoulos'un vermiş olduğu bilgiler, sadece Doğu Akdeniz tarihi için değil hem Güneybatı Anadolu hem de Türk tarihi açısından oldukça kıymetlidir. Bu makalede, hem Christodoulos'un hayatı hem de Türkler hakkında vermiş olduğu bilgiler Güneybatı Anadolu özelinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler- Christodoulos, Bizans, Türkler, Patmos, Latros.

Abstract – Christodoulos, known as the founder of the monastery of Patmos in Greece was born in Niceia in Bithynia in 1020 (d. 1093). During the dangerous and turbulent period of the Byzantine Empire, he served in Palestine, on Mount Latros, on the island of Kos and Patmos. Saint Christodoulos of Patmos founded the the Monastery of Saint John the Theologian, founded in 1088 with the support of Emperor Alexios I Komnenos (1081-1118), who donated the island of Patmos. First Christodoulos was attacked by the Turks and survived the Turks' attacks in Jerusalem, then in Latros, Strobilos, on the island of Kos and on the island of Patmos. He wrote his work called *Hypotyposis* in 1091. The text of *Hypotyposis* contains important information about both the life of Saint Christodoulos and the Turks. Unfortunately, this text has not been the subject of a detailed study. The information given by Christodoulos after escaping from Jerusalem is very valuable not only for the history of the Eastern Mediterranean, but also for the history of Southwest Anatolia and Turk. In this article will be study both the life of Christodoulos and the informations he gave about the Turks.

Keywords- Christodoulos, Byzantine, Turks, Patmos, Latros.

EXTENDED ABSTRACT

Christodoulos, known as the founder of the island of Patmos in Greece was born in Niceia in Asia Minor in 1020-1093. Christodoulos became a monk at a young age on Mount Olympos (Uludag) in the region of Bithynia. During the dangerous and turbulent period of the Byzantine Empire, he served in Palestine, on Mount Latros or Latmos, on the island of Kos and Patmos. Saint Christodoulos of Patmos is considered the founder of the Monastery of Saint John the Theologian, founded in 1088 with the support of Emperor Alexios I Komnenos (1081-1118), who donated the island of Patmos for this purpose. The island of Patmos is a small Greek island in the Aegean Sea, and this place was also important in early Christian times. His aim was to create one of the most important pilgrimage sites of Christianity on the island of Patmos in the XI century. On the other hand, it seems that the Turks persecuted Christodoulos during this period. First Christodoulos was attacked by the Turks and survived the Turks' attacks in Jerusalem, then in Latros, Strobilos, on the island of Kos and on the island of Patmos. He wrote his study *Hypotyposis* in 1091. The text of *Hypotyposis* contains important information about both Christodoulos and the text Turks. The information about the Turks contained in this text proves that the Turks reached the southwestern region of Anatolian shortly after the Battle of Manzikert (1071). According to him, the Turks, who were the right arm of the Persians (Seljuks), wiped out and cruelly devastated the entire east. According to him, the Turks were a "lawless people". On the other hand, Christodoulos attributes the reason that the Turks fought very well and that they were sent to "the multitude of our sins". This text contains both fiction and reality. In this study, the life of St. Christodoulos of Patmos and his study called *Hypotyposis* will be explained in terms of their significance for Byzantine and Turkish history.

GİRİŞ

Volkanik bir oluşum olan Patmos Adası, Ege Denizi'nde küçük bir Yunan adasıdır. Bu ada, coğrafi olarak bir “Denizati”na benzemekle birlikte kapladığı alan yaklaşık 34.05 km² dir. Çeşitli koylardan ve burunlardan oluşan kıyı şeridi ise, 37 mil (60 km)'dir ve etrafında beş küçük adacık mevcuttur. Ege Denizi'nin en büyük adalarından birisi olan Samos [Sisam] Adası'na kuzey ve kuzeydoğudan uzaklığı, yaklaşık 22 mil yani 35 km. olup Anadolu'nun en batı kıyısına yani Mykale [Dilek] Dağı'na olan uzaklığı ise, 30 mil yani 49 km.'dir.¹

Roma İmparatorluk döneminde Rodos, Kos ve Samos adaları gibi bir sürgün yeri olan Patmos Adası, Erken Hıristiyanlık dönemi için de bu önemini devam ettirmiştir. Bunun nedeni, hem Hıristiyanlık inancına hem de Yeni Ahit'in “Vahiy” bölümünde verilen bilgiye göre, Hz. İsa'nın havarilerinden birisi olan Havari Yuhanna, “Tanrı'nın sözü ve İsa'nın şehadeti için Patmos denilen adada” bulunmaktaydı.² Dolayısıyla Hıristiyanların kovuşturmaya uğradığı Roma İmparatoru Domitianus (MS 81-96) döneminde³ Havari Yuhanna, Patmos Adası'na sürgüne gönderilmiş ve adadaki bir mağarada sürgün hayatı yaşamıştır.⁴ Yeni Ahit'te geçen bilgiler dolayısıyla kilise geleneklerine göre, bir müddet sonra Patmos Adası, Hıristiyanlar için önemli bir hac merkezi haline gelmiştir.

Havari Yuhanna'dan sonra adanın en önemli dinî temsilcisi, bu çalışmada mevzu bahis edilen ve 1088 yılında Ada'ya gelen Aziz Christodoulos olmuştur. Ege Denizi'nin Doğu Akdeniz'e açılan stratejik noktalarından birisi olan Patmos Adası'nda, Hıristiyanlığın en önemli hac merkezlerinden birisini kurmadan önce Aziz Christodoulos, doğuda hızla yükselen ve güçlü yeni bir imparatorluğun temellerini atan Türkler tarafından sanki takip edilmiştir. Genç yaşta keşiş olduktan sonra Christodoulos, çeşitli aralıklarla ilk başta Kudüs'te sonra Latros/Latmos [Beşparmak]⁵, Kos Adası [İstanköy] ve Patmos Adası'nda Türklerin saldırılarına maruz kalmıştır.⁶

1091 yılından 1093 yılındaki ölümüne kadar Grekçe'de *Hypotyposis*⁷ (1091), *Diathēkē*⁸ ve *Kodikellos*⁹ (1093) olarak adlandırılan eserlerini yazdı.¹⁰ *Hypotyposis* adlı eserinde vermiş olduğu bilgilerden anlaşılan Christodoulos ve yanındakiler birçok sıkıntıya rağmen Türklerin saldırılarından sağ kurtuldular. Patmos Adası'ndaki hayatından sonra Euboea [Eğriboz]'ya taşındı ve muhtelemen 1093 yılında da burada öldü.¹¹

A. Aziz Christodoulos'un Hayatı ve Türklerden Kaçışı

Günümüzde Yunanistan'a bağlı olan Patmos Adası'nın “Azizi” olarak bilinen Christodoulos Latrinos, 1030'dan önce Bithynia'daki Nikeia [İznik] yakınlarındaki bir köyde doğdu. Christodoulos dindâr bir aileye sahip olup ailesi¹², evlilik çağına gelinceye kadar bir öğretmen tutarak eğitimine katkıda bulunmak istemesine rağmen Christodoulos¹³, çocukluk yaşlarında dinî meselelere kafa yormaya

¹ Mark Wilson, “Geography of the Island of Patmos”, *Lexham Geographic Commentary on Acts through Revelation*, (Ed. Barry J. Beitzel), Lexham Press 2019, s. 619-620.

² *Yeni Ahit-Vahiy*.1.9-12.

³ Zafer Duygu, *Hıristiyanlık ve İmparatorluk-Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*, Divan Kitap Yay., İstanbul 2017, s. 121.

⁴ Ömer Faruk Harman, “İncil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, 2000, s. 272.

⁵ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Yay., İstanbul 1993, s. 510.

⁶ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, (Trans. P. Karlin-Hayter, Ed. J. P. Thomas-A. C. Hero), Vol. V, Dumbarton Oaks 2000, s. 565.

⁷ Kurallar/Tâlimatlar.

⁸ Vasiyetnâme.

⁹ Vasiyetnâme Zeyli.

¹⁰ Miklosich-Mülller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 59, 81, 85; Christodoulos hakkındaki bazı önemli detayları, ilk kez onun hayat hikâyesini (Encomia) yazan Rodos Metropoliti John vermektedir. John eserini II. Ioannes Komnenos (1118-1143) döneminde tamamlamıştır. Eser hakkında bkz. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, (Ed. Ioannis Polemis-Theodora Antonopoulou), Vienna 2021, s. 145-167.

¹¹ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 565.

¹² *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 148.

¹³ Anlaşılan çocukluk çağlarında Christodoulos çeşitli yeteneklere sahip, alçakgönüllü bir çocuktü ve bundan dolayı da ailesi bir öğretmen tutma gereği hissetmiştir. Eğitim hayatında da derslerini hızlı şekilde kavramaktaydı. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s.149.

başlamış ve ailesinin isteklerini yerine getirmeyip¹⁴ Bithynia’da Olympos [Uludağ] Dağı’ndaki bir manastıra kaçmıştır.¹⁵ Bu manastırda, metne göre manevî babası olacak olan bir münzevi ile tanışmış ve kendisine göre dinî anlamda “*erdem giden yolu*” ondan öğrenerek genç yaşta keşiş olmuştur. Christodoulos, üç yıl birlikte yaşadığı manevî babasının ölümünden sonra çok üzülmüş ve bu manastıra yerleşmiştir. Arkasından muhtemelen 1054 yılı¹⁶ civarında Petrus ve Paulos’un mezarlarına dinî saygısını göstermek için Roma’ya seyahat etti. Ardından yirmi beş yaşındayken “Yeniden Diriliş Kilisesini” ziyaret etmek için Kudüs’e gitti. Aziz Sabbas Lavrası’nda bir münzevi olarak biraz zaman geçirdikten sonra çöllere çekildi. Arap bedevi kabilelerinin baskınları ve Selçuklu Türkleri’nin Kudüs’ü fethi¹⁷, Cristodoulos’u Filistin’i dolayısıyla Kudüs’ü terk etmeye zorladı. 1075 yılı civarında “kardeşleriyle” beraber Küçük Asya’daki Miletos [Balat]’a gitmeye karar verdiler ve deniz yoluyla buraya ulaştılar. Miletos’a oldukça yakın olan ve birçok münzevinin yaşadığı Latros Dağı’na yerleştiler.¹⁸

Doğu Roma [Bizans] İmparatorluğu’nun tehlikeli ve çalkantılı bir döneminde, XI. yüzyılın ikinci yarısında Kudüs’te, Latros/Latmos Dağı’nda, Kos ve Patmos Adaları’nda dinî hayatını yaşayan Christodoulos, belirtildiği üzere manevî babasının ölümünden sonra Roma’ya ve Kutsal Topraklar’a hac için seyahat etmiştir. 1076’dan 1079’a kadar *protos*¹⁹ olarak görev yaptığı yer olan Latros’daydı.

Bu göreve, 1075-1081 yılları arasında Konstantinopolis Patrikliği yapan ve İmparatorlar III. Nikephoros Botaniates (1079-1081)’e ve I. Aleksios Komnenos (1081-1118)’a taç giydiren Patrik I. Kosmas tarafından 1076 yılında atanmış olup²⁰ görevi, Latros’un tüm manastır topluluğunun denetimini sağlamaktı.²¹

Son olarak Christodoulos, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos tarafından kendisine mülk olarak verilen Patmos Adası’nda 1088 yılında imparatorluğun en önemli manastırlarından birini kurdu. Bu manastıra, Havari Yuhanna’ya ithafen Theologos adını verdi ve Patmos Adası’nda kaldığı sürece iyi ve samimi bir Hıristiyan olarak hizmette bulunduğu için “Patmoslu” olarak adlandırıldı.²² Daha öncede bahsedildiği gibi 1091 yılından 1093 yılındaki ölümüne kadar *Hypotyposis* (1091), *Diathēkē* ve *Kodikellos* (1093) adlarındaki eserlerini yazdı.²³

Christodoulos’un bizzat verdiği bilgilere bakılırsa, onun esas amacı bir manastır kurmaktır. Çünkü bu sayede hem Tanrı’ya daha iyi hizmet edebileceğine inanıyordu hem de münzevi hayatı dilediği gibi yaşayabilecekti. Ayrıca, böyle bir manastır sayesinde, o sıralarda bölgeyi tehdit eden Türk akınlarından da korunmayı umuyordu.

¹⁴ Ailesi, gençlik yaşına gelince onun geçimini sağlaması için para kazanmasını ve evlenmesini istemekteydi. Nitekim kendi isteği dışında bir müddet sonra da evlendirilmiştir. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 150.

¹⁵ Prousa [Bursa] yakınlarındaki Olympos Dağı’nda birçok manastırın var olduğu bilinmektedir. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 151; Bu konu hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Klaus Belke, *Bithynien und Hellespont*, Vienna 2020, s. 860-865.

¹⁶ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 17, dpnt. 4.

¹⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 46-47.

¹⁸ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 17, 152-154; Christodoulos kendisinin doğudan geldiğini ifade etmektedir. Bk. F. Miklosich-I. Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, Vol. 6, Vienna 1890, s. 60.

¹⁹ İmparatorlukta birçok dinî yapının inşa edildiği ve bir kompleks olarak değerlendirilebilecek, örneğin Athos ve Latmos Dağı bölgelerinde bulunan manastır ve lavralarındaki toplulukların başıdır. Bk. A. Kazhdan-A. M. Talbot, “Protos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, s. 1746-1747.

²⁰ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 18; I. Kosmas için bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 93-94, 100.

²¹ Latros’ta bulunan keşişler, Christodoulos’un Latros yöneticisi olması için kendisine baskı yapmışlar ancak Christodoulos bunu kabul etmemiştir. Arkasından keşişler, dönemin Konstantinopolis Patriğiyle görüşerek Christodoulos’un Latros yöneticisi olarak atanmasını sağlamışlardır. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 155.

²² Theodora Antonopoulou, “The Canon on St Christodoulos of Patmos by Daniel, Metropolitan of Smyrna”, *HMATA IIANTA, Studies on Classical, Byzantine and Modern Greek Literature, Philosophy and Culture in Honour of Prof. Andreas I. Voskos*, (Ed. A. Papatthomas-G. Karla-D. Stamatis), Athens 2020, s. 535.

²³ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 59, 81, 85; Christodoulos hakkındaki bazı önemli detayları, ilk kez onun hayat hikâyesini (Encomia) yazan Rodos Metropoliti John vermektedir. John eserini II. Ioannes Komnenos (1118-1143) döneminde tamamlamıştır. Eser hakkında bkz. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, (Ed. Ioannis Polemis-Theodora Antonopoulou), Vienna 2021, s. 145-167.

Bunun yanı sıra kendisi, özellikle manastır hayatında bir düzenin, kuralların ve ilkelerin olması gerektiğine dair hayatı ifade eden cenobitic/senobitik manastır geleneğini benimsemiştir.²⁴ Nitekim *Hypotyposis* eserini yazmasındaki esas amacı da manastırlarda uygulanacak olan bu kurallar bütününe ortaya koymaktır.²⁵

Selçuklu Türkleri'nin tam anlamıyla Ortadoğu'ya yöneldikleri Sultan Melikşâh (1072-1092) döneminde Melikşâh, Suriye ve Mısır'ın fethi ile doğrudan ilgilenmemiş ve bu meselenin çözümünü Türkmen beylerine bırakmıştır. 1070 yılında Kızılı, Şokli ve özellikle Suriye ve Filistin'deki siyasi faaliyetleri sonucunda Atsız b. Uvâk, Fâtımîlerin hâkimiyetindeki Kudüs'ü 1071/1073 yılında ele geçirmiş ve bölgede Türk hâkimiyetini tesis etmiştir. Ayrıca Atsız, bölgede Kudüs merkez olmak üzere Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olan bir Türkmen Beyliği de tesis etmiştir.²⁶

Türkmen Beyi Atsız b. Uvâk'ın fetihleri sırasında uygun şekilde Hıristiyanlığı öğrenmek ve keşiş hayatı yaşamak için Christodoulos da Filistin'de bulunmaktaydı. Dolayısıyla Christodoulos, Türkleri bizzat görmüş ve Türkler hakkında bazı bilgiler vermiştir. Ancak bu bilgilerinde sadece Türkler için değil genel olarak Müslümanlar hakkında da pek olumlu ifadeler kullanmamıştır. *Hypotyposis* adlı eserinde o, "Serasen"²⁷ tabir ettiği Müslümanların Filistin Bölgesi'ndeki askerî faaliyetlerinden bahsetmiş, onların "anlaşılmaz" ve "uğultulu" konuştuklarını ileri sürmüş, bu sırada bölgedeki Hristiyanların onlar karşısındaki kayıplarını da anlatmıştır.

"Asya ve Ionia'da şimdi Tanrı'nın kılıcı, kınına dönmeyi reddederek durmaksızın ya da dinlenmeden saplanmak için düşüyor. Bu topraklara karşı parlak kılıç da sallandı, ölümcül silahlarıyla yaylar çekildi. Onun okları, tutsakların ve yaralıların kanlarıyla ıslandı. Burada Tanrı'nın gazabıyla tutuşturulan, Romalıların topraklarını yiyip bitiren ve dağların temellerini ateşe veren ateş yanıyor."²⁸

"Kılıç", "Yay" "Sarhoş Oklar" ve "Tutuşturulmuş Ateş" ne anlatmak istiyorum? Türklerin vahşileri, Perslilerin sağ kolu [Selçuklular] doğunun tamamını yok etti ve zalimce yağmaladı. Kasabaları ve şehirleri aynı şekilde yıkan bu kanunsuz millet, üzerinde halkın yaşadığı aynı yıkımları getirerek bu araziye [Filistin] de saldırdı. Çünkü günahlarımızın çokluğu Agareneslerin²⁹ [Haceroğulları] başarılarını arttırdı."³⁰

Christodoulos'un bu ifadeleri, onun sadece Müslümanlar için değil Selçuklu Türkleri için de nasıl bir algıya sahip olduğu noktasında oldukça çarpıcıdır. Genel itibarıyla Hıristiyan kaynaklarında, İslâmiyet'in ortaya çıkış sürecinde ve sonrasında da karşımıza çıkan bu algı, esasında doğunun tamamen yakılıp yıkıldığı ve tüm halkın katledildiği şeklinde ifade edilmekle birlikte bu bilginin ne kadar gerçekliği yansıttığı şüphelidir. Ancak şu ifade edilmelidir ki, akınlarıyla birlikte Selçuklu Türkleri'nin, imparatorluk birlikleri ve halkı üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğu kesindir³¹ ve Cahen'in de belirttiği gibi bu dönemde Türklere hiçbir askerî veya idarî direnç gösterilmedi.³² Dolayısıyla daha sonra da ifade edileceği üzere Christodoulos'un korkusu bu baskı ve direncin gösterilememesidir. Nitekim *Hypotyposis* eserinde bundan dolayı Christodoulos, kendisine göre Tanrı'nın emretmiş olduklarını,

²⁴ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 20.

²⁵ Hem kendi hayatını hem de manastır kurallarını anlattığı *Hypotyposis* adlı eserini, ölmeden önce özellikle onu takip eden keşişlere bıraktı. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 21.

²⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 46-47; Ayşe D. Kuşçu, "Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, 2010, s. 659-660; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları (Afsin, Atsız, Artuk ve Aksungur)*, TTK Yay., Ankara 2011, s. 33, 35-36; Farhad Daftary, *İsmaililer-Tarihleri ve Öğretileri-*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Yay., İstanbul 2014, s. 308-309; A. C. S. Peacock, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, (Çev. Özkan Akpınar), İletişim Yay., İstanbul 2020, s. 74.

²⁷ Ortaçağ'da ve Haçlı Seferleri sırasında tüm Müslümanları tanımlamak üzere "Saraceni" terimi kullanılmıştır. Bk. Zafer Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, Timaş Yay., İstanbul 2021, s. 190.

²⁸ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 61.

²⁹ Ortaçağ kaynaklarında eğer Müslümanlar veya Türkler, fetihleri çerçevesinde kökenleri üzerinden tanımlanacaklarsa, bu durumda "Serasen" adlandırmasının yerine Hz. İbrahim, Hz. Hacer ve Hz. İsmail'in adları ön plana çıkartılır ve burada ifade edilen "Agaranes" ile Hacer'e dayanan soydan geldiklerini ifade edilir. Bk. Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, s. 190.

³⁰ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 61-62.

³¹ A. Daniel Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, (Çev. Tanık Özbek), Koyusiyah Yay., Ankara 2022, s. 225.

³² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 1.

istediği münzevi hayatı yaşayamadığını ve günaha düşmemek için Müslümanlar tarafından adeta Kudüs'ten sürgün edildiğini ifade etmektedir.³³

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere sadece Doğu'da değil Anadolu'da da Türklere karşı koyabilecek bir güç söz konusu değildir ve ileride de bahsedileceği üzere Türkler, Anadolu'nun en batısına, Latros'a kadar ulaşmışlardır.

Christodoulos metninde Türklere sıkça, "Barbar", "Kanun Tanımaz" ve "Tanrı Tanımaz" bir millet olarak bahsederek Türkler hakkında son derece olumsuz bir algıya sahiptir. Ancak bununla birlikte Selçuklu Türkleri'nin fetihlerinin sebebinin, "günahlarının çokluğuna" dolayısıyla kendilerini Tanrı'nın bir cezası ve gazabı olduğuna da bağlamaktadır.³⁴ Dolayısıyla Christodoulos, Selçuklu Türkleri'nin Tanrı tarafından gönderildiği kanaatini taşımaktadır. Zira ona göre, Tanrı'nın hâlis kulları olan Hristiyanlar pek çok günah işlemişler ve bu nedenle cezalandırılmayı hak etmişlerdir. Christodoulos, işte bu bağlamda Selçuklu Türkleri'nin askerî faaliyetlerini âdeta takdir-i ilâhî gibi görmektedir; onların başarılarını ise Hristiyanlar açısından, "günahları yüzünden maruz kaldıkları bir tür ceza" olarak yorumlamaktadır.³⁵

Bu bakış açısıyla birlikte özellikle Selçuklu Türkleri'nin faaliyetleri sonucunda Christodoulos, Kudüs'ten bugünkü Bafa Gölü'nün Beşparmak Dağları'na tekabül eden Latros bölgesine gelmiştir. Latros'a geldikten sonra burada detayları verilecek olan Genç Paulos (ö. 955)'un kurmuş olduğu Stylos Manastırı'na yerleşmiş ve Stylos Manastırı'nın yöneticiliğini üstlenmiştir.³⁶ Yani kendisinin deyimiyile Asia'da [Batı Anadolu], yerelde "Latros" olarak adlandırılan hoş bir yerdeki huzurlu bir dağa yerleşmiştir.³⁷ Ancak bu yerleşmeden önce Latros bölgesinin, Christodoulos tarafından neden tercih edildiği ve Latros'un, hem Doğu Roma hem de Hristiyanlık tarihi açısından önemine değinmek konunun anlaşılması açısından yerinde olacaktır.

B. Aziz Christodoulos'un Latros'a Gelişi ve Latros

Türkiye'nin batı kıyısında yer alan ve Antik Miletos [Balat] kentinin hinterlandını oluşturan Latros [Beşparmak] Dağları, Antik Çağ'daki adı "Herakleia" olan Bafa Gölü'nün doğu kıyılarından dik bir şekilde yükselerek yaklaşık 1.400 m.'ye kadar ulaşmaktadır. Antik Çağ'da "Latmos" olarak bilinen bu bölge, Doğu Roma döneminde "Latros" olarak adlandırılmıştır.³⁸

Resim 1. Latros Dağları Genel Görünüm

³³ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 60.

³⁴ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 61-62.

³⁵ 634 yılı sonlarında Kudüs'ün bu dönemdeki başpiskoposu Sophronios'un, Müslüman fetihlerinin başladığı bir dönemde vermiş olduğu bir vaaz bu durumun erken tarihli bir örneğini ihtiva etmektedir: "Bununla birlikte bizler, sayısız günahlarımız ve ciddi kötü davranışlarımız nedeniyle bu şeyleri görmekten mahrum kaldık ve güzergâh üzerinden Beytüllâhim'e girmekten de engellendik. Gerçekten, gönülsüzce ve isteğimizin hilafına, vücudumuzu bağlayan bir şeyden değil fakat Arapların korkusu yüzünden evlerimizde oturmak durumundayız." Bk. Duygu, *İslâm ve Hristiyanlık*, s. 193.

³⁶ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 62; Thomas Arentzen-Derek Krueger, "Romanos in Manuscript: Some Observations on the Patmos Kontakarion", *Proceeding of the 23rd International Congress of Byzantine Studies*, (Ed. Bojana Krsmanović-Ljubomir Milanović, Belgrade 2016, s. 648.

³⁷ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 60.

³⁸ A. Herda-H. Brückner-M. Müllenhoff-M. Knipping, "From the Gulf of Latmos to Lake Bafa: On the History, Geoarchaeology, and Palynology of the Lower Maeander Valley at the Foot of the Latmos Mountains", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 88, No. 1, 2019, s. 1-3; Dolayısıyla çalışmada döneme uygun olarak "Latros" adlandırılmasının kullanılması daha uygun olacaktır.

Latros Dağları, Antik Çağ'da Anadolu'nun kutsal kabul edilen bölgelerinden birisi olup Doğu Roma İmparatorluğu döneminde de manastır yaşantısının merkezlerinden birisidir.³⁹ Herakleia Gölü'ndeki adacıklarda dâhil Latros Dağlarının yüksek kesimlerinde de çeşitli dönemlerde yapılmış manastırlar mevcuttur. Latros'da manastırların ilk kez ortaya çıkışı, muhtemelen VII. yüzyılda Arap fetihleri dolayısıyla Sina Yarımadası'ndan kaçan keşişler vasıtasıyla gerçekleşmiştir.⁴⁰ Kendisine kadar ulaşan birtakım “eskilerden almış olduğu” bilgilere dayanarak Christodoulos, “Latros” olarak adlandırılan bu yere, Sina ve Raithou'da⁴¹ yaşayan kutsal azizlerin, hepsinin olmasa da çoğunluğunun yerleştiğinden ve Latros'un ününü buna borçlu olduğunu öne sürmektedir.⁴² Dolayısıyla Latros, tarihî Karia coğrafyasında bulunan ve özellikle Arap ve Türk saldırılardan kaçan keşişlerin sığındıkları önemli bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk saldırıları kesintiye uğradıktan sonra bu önemini, özellikle XII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar tekrar devam ettirmiştir.

Akdeniz'den bölgeye ulaşan Arap saldırılarından dolayı Herakleia Gölü çevresinde bulunan manastırlar terk edilmiş ve tehlikeden korunmak için keşişler, Arapların ulaşamayacağı Latros Dağlarının yüksek kesimlerine kaçarak yeni manastır kompleksleri ve lavralar⁴³ inşa etmişlerdir.⁴⁴

Ulaşımı oldukça zor olan bu lavralar ve manastırlar, halk arasında günümüzde Latros'ta, “Arap Avlusu” olarak adlandırılan mevkide kurulmuştur. Herakleia Gölü'nden Latros Dağları'ndaki bu yaşam alanına/yapılara bakıldığında bunların görülmesi, eğer coğrafya bilinmiyor ise bulunması neredeyse imkânsızdır.

Resim 2. Latros Dağları'ndan Herakleia Gölü

Bölgenin Hıristiyanlık tarihindeki diğer bir önemi, 787 yılında toplanan II. Nikeia Konsili'ne, kilise yöneticisi olan *hegoumenos*⁴⁵ İsidoros'un katılmış olmasıdır. Bölgeden onun bu konsile katılması, VIII.

³⁹ Herda-Brückner-Müllenhoff-Knipping, “From the Gulf of Latmos to Lake Bafa: On the History, Geoarchaeology, and Palynology of the Lower Maeander Valley at the Foot of the Latmos Mountains”, s. 4; A. Peschlow-Bindokat, “Latmos'taki Prehistorik Kaya Resimleri”, *Karialılar-Denizcilerden Kent Kuruculara*, (Çev. Güler Ateş), (Haz. O. C. Henry-Ayşe Belgin-Henry), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 174, 176.

⁴⁰ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 1237; Nitekim VII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar Arapların, Ege Denizi kıyılarında ve adalarda siyasî istikrarsızlık oluşturduğu bilinmektedir. Bundan dolayı Arap saldırılarından kaçan yerli halk ve din adamları, kıyı ve kırsal bölgeleri boşaltmış ve kendilerini güvende hissedebilecekleri yüksek kesimlere kaçmışlardır. Bu yüksek kesimlerde ise güvenlik bölgeleri yani *kastron*lar inşa etmişlerdir. Nitekim hem Arap hem de Türk saldırılarına karşı koymak için bölgede birçok *kastron* inşa edilmiştir. Bk. Cüneyt Güneş, “On İkinci Yüzyılda Bizans ve Türkler Arasında Bir Sınır Garnizonu: Phileta”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 5, S. 9, 2023, s. 121.

⁴¹ Sina Yarımadası'nın güneybatısında bulunan önemli bir manastır merkezidir. Bk. Leslie S. B. MacCoull-N. P. Ševčenko, “Raithou”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, s. 1770.

⁴² Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 60.

⁴³ Lavra, kilise ve yemekhaneden oluşan bir çekirdeğin etrafında şekillenen ve bir baş münzevinin rehberliğinde olan topluluklar ve yaşam alanlarını ifade etmektedir. Bk. Ayça Tiryaki, “Erken Hıristiyanlık Döneminde Manastır Sisteminin Doğuşu”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XVI/2, 2007, s. 55.

⁴⁴ Ayça Tiryaki, “Anadolu'da Manastır Hareketi ve Manastır Mimarisi”, *Bizans Dönemi'nde Anadolu*, Çev. G. Bike Yazıcıoğlu, Haz. Engin Akyürek-Koray Durak, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2021, s. 167; Lavra hakkında ayrıca bkz. A. M. Talbot-A. Kazhdan, “Lavra”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, s. 1190.

⁴⁵ Hegoumenos, bir kilise topluluğunun dinî lideri olup bu kişi, kilisenin idarî ve ekonomik yönetiminden sorumluydu. Bir seçimle bu göreve getirilenler, kilise içinden özellikle bilgili ve dindâr olan kişilerdi. Bu kişi, örneğin dış dünya ile ilişki kurma,

yüzyılda Latros'da, hem Hıristiyanlığı hem de İmparatorluğu temsil eden yöneticilerin olduğunu kanıtlamaktadır. Bu tarihten sonra bölgenin en önemli din adamlarından birisi olacak olan “Latroslu Genç Paulos” olarak bilinen kişi, X. yüzyılın başlarında bölgeye gelmiştir. Kendisi IX. yüzyılın sonlarına doğru Pergamon [Bergama]'da doğmuş olup küçük yaşta yetim kaldıktan sonra kardeşi tarafından Karia Manastırı'nın kurucusu Petrus'a getirilmiş ve böylece Paulos münzevi yaşamla tanışmıştır. Petrus'un ölümünden sonra halefi, Paulos'un Latros'ta münzevi bir yaşam sürmesine müsaade etmiş⁴⁶ ve Paulos, burada münzevi hayatını yaşayabileceği üç yeni manastır kompleksi oluşturmuştur.⁴⁷ Paulos kendisine, Hıristiyanlıkta da bir gelenek olan⁴⁸ oldukça sarp-dik bir kayanın üstüne ve etrafı surlarla çevrili yeni bir manastır inşa etmiştir.⁴⁹ Bu manastır, yüksek bir kaya üzerine inşa edildiği ve münzevi hayatını bu kaya üzerinde yaşadığı için “Stylos”; manastırı ise, “Stylos Manastırı” olarak adlandırıldı. Bu inşasından ve ilk Hıristiyan azizlerinden birisi olan Paulos ile karıştırılmaması için de kendisine “Aziz Stylos” denildi.⁵⁰

Resim 3. Aziz Stylos Manastırı

Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli ve en dindâr imparatorlarından birisi olan İmparator VI. Leo (886-912) döneminde, Latros'a diğer arazilerle birlikte *proasteion* olarak adlandırılan ve üzerinde köylülerin yaşadığı “mülkler” verildi⁵¹; İmparator I. Romanos Lakapenos döneminde ise bağışlar yapıldı.⁵² Bu mülklerde, Orta Bizans döneminin ekonomisinin temelini oluşturan tarım ve hayvancılık gerçekleştirildi. Herakleia Gölü ve çevresinde anlaşılan bu faaliyetlere bölgedeki manastır yetkilileri de katıldı.⁵³ Dolayısıyla bölge din adamları, Bizans kırsal hayatının önemli bir parçası olmakla birlikte, her ne kadar izole bir yaşantıyı dikkate alıyor olsalar da toplumla bağlarını sürdürmek, iletişim kurmak, himaye etmek ve erişilebilir olmaları da gerekmektedir.⁵⁴ Bu açıdan mülklerin verilmesi, bölgede sadece din adamlarının değil aynı zamanda halkın da yaşadığını kanıtlamaktadır.

imparatorluk sarayında ve patriklikte etkili olma ve daha iyi yeme-içme gibi ayrıcalıklara sahipti. Bk. A. M. Talbot-A. Kazhdan, “Hegoumenos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, s. 907.

⁴⁶ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 135.

⁴⁷ Aziz Stylos, ilk lavrasını muhtemelen 920-930 yılları arasında kurdu. Bk. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins: (Bithynie, Hellespont, Latros, Galèsios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)*: Vol. II, Paris 1975, s. 234.

⁴⁸ Hıristiyanlıktaki bu gelenek hakkında detaylı bilgi almak için bkz. İlknur Kaya, “Münzevi Yaşam Fikrinin Bizans Tasvirlerindeki Yansımaları: Sütun Üzerinde Yaşayan Azizler”, *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar*, Vol. III, (Ed. Mehmet Evsile vd.), Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 1-37.

⁴⁹ Bölgedeki diğer büyük bir manastır olan Kellibara (Yediler) Manastırı'nın da etrafı da surlarla çevrilidir. Bu manastır da büyük bir kayanın üstüne inşa edilmiştir.

⁵⁰ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 135.

⁵¹ A. M. Talbot-A. J. Wharton, “Latros”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, s. 1188-1189; Proasteion hakkında bkz. M. Bartusis, “Proasteion”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, s. 1724.

⁵² *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 136.

⁵³ Philipp Niewöhner, “The Byzantine Settlement History of Miletus and Its Hinterland – Quantitative Aspects. Stratigraphy, Pottery, Anthropology, Coins, and Palynology”, *Archäologischer Anzeiger*, S. 2, 2016, s. 278; Günümüzde Herakleia'nın yüksek kesimleri de dâhil zeytincilik; Göl çevresindeki yerleşimlerde ise yoğun şekilde hayvancılık faaliyetlerinin devam ettiği gözlemlenebilmektedir.

⁵⁴ Kostis Smyrlis, “Monasteries, Society, Economy, and the State in the Byzantine Empire”, *The Oxford Handbook of Christian Monasticism*, (Ed. B. M. Kaczynski), Oxford University Press 2020, s. 156.

Bu açıdan X. yüzyılda Latros bölgesinde özellikle denizden gelebilecek saldırılara karşı koymak için “Herakleia Korphitianoileri” olarak adlandırılan muhtemelen bölgenin yerlisi olan bir halk da yaşamaktaydı. İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-920/945-959)’un vermiş olduğu bilgiye göre, 911-949 yıllarında Arapların elinde bulunan Girit’i almak için yapılan seferlerde, hem askerî seferler sırasında bölgedeki keşişlerden Tanrı’ya dua etmesi istenmiş⁵⁵ hem de Latros bölgesindeki bu halktan da asker olarak istifade edilmiştir. Anlaşılan askerî nitelikleri de ön planda olan bu halktan, her bir sandala dört kişinin alınabileceği şekilde “Herakleia Korphitianoileri” bindirilmeli ve *prōtokankellarios*⁵⁶ olarak adlandırılan görevli vakit kaybetmeden sandalları göndermelidir bilgisi verilmektedir.⁵⁷ Bu halk, XI. yüzyılın sonlarına tekabül eden ve bölgeye ulaşan Türk saldırıları dolayısıyla muhtemelen bölgeden ayrılmak ya da Aziz Christodoulos’un yaptığı gibi Adalara sığınmak zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra yine bölgenin dinî öneminin olduğuna dair en önemli bilgileri, kilise kayıtları olan *Notitiae*’den edinmekteyiz. Nitekim Latros Piskoposluğu, VII. yüzyıldan itibaren *Notitia Episcopatum* [Kilise] kayıtlarında herhangi bir kesintiye uğramadan, Karia *Eparkhiası*’nda Stauroupolis [Geyre] Metropolitliği’ne bağlı bir piskoposluk bölgesi olarak kaydedilmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla bölgenin, hem imparatorluğun idarî ve askerî hem de dinî açıdan hiç şüphesiz ciddi bir önemi vardı.

Resim 4. Stylos Manastırını Çevreleyen Sur Duvarı

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Christodoulos, Kudüs’ün Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra dinî önemi olan, kendisini güvende hissedebileceği ve istediği münzevi hayatı Türklerden oldukça uzakta yaşayabileceği Latros’a gelmiştir. Onun Latros’a gelmesinde, hiç şüphesiz Sina ve Raithou’dan kaçan azizlerin bu bölgeye yerleşmesi, kendisinin deyimiyle onlara olan sevgisi⁵⁹, Aziz Stylos’un hayatı ve bölgenin dinî önemi etkili olmuştur. Kendi iradesiyle bölgeye yerleşen Christodoulos, Latros’a geldikten sonra Aziz Stylos’un ardından Latros’un en ünlü din adamı olmuştur.⁶⁰

⁵⁵ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 136.

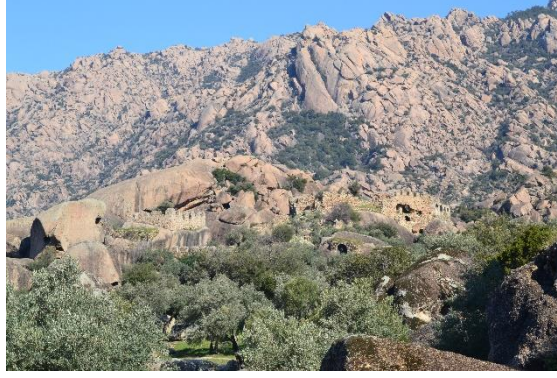
⁵⁶ Geç Roma döneminde *Praetōrian Prefekti*’nin yardımcısı *kankellarios*, X. yüzyılda *prōtokankellarios* olarak adlandırılmıştır. Bu kişi, imparatorluğun çeşitli birimlerinde sekreterlik görevini yerine yetkilidir. Bk. Cüneyt Güneş, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, Selenge Yay., İstanbul 2021, s. 159.

⁵⁷ John. F. Haldon, “Theory and Practice in Tenth-Century Military Administration—Chapters II, 44 and 45 of the Book of Ceremonies”, *Travaux et Mémoires*, 13, Paris, 2000, s. 213.

⁵⁸ *Notitiae*, 1.288; *Notitiae*, 2.351; *Notitiae*, 3.469; *Notitiae*, 4.306; *Notitiae*, 7.365; *Notitiae*, 9.247; *Notitiae*, 10.299; *Notitiae*, 13.303.

⁵⁹ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 61.

⁶⁰ Theodor Wiegand, *Milet: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899—Der Latmos*, Band 3/1, Berlin 1899, s. 185.

Resim 5. Latmos Eteklerindeki Kellibara Manastırı

Kudüs'ün Türkler tarafından ele geçirilmesi, Türklerden kaçan Christodoulos'un güvende olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Beihammer'ın da ifade ettiği gibi 1077 Haziranı'nda Nikephoros Botaniates ayaklanması ve Nisan 1081 Aleksios Komnenos'un ayaklanması arasındaki dönem, Türkmenlerin savaşçı ve göçebe gruplarının kalıcı olarak Anadolu'ya yerleşmeye başladığı dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla imparatorluğun içine düşmüş olduğu istikrarsız dönemi de göz önünde bulundurduğumuzda, 1077 yılına kadar Batı Anadolu'daki Türk varlığı zaten giderek artmaktaydı.⁶¹

Resim 6. Kellibara Manastırı'nı Koruyan Sur Duvarı

C- Aziz Christodoulos'un Strabilos'a Gelişi ve Türk Korkusu

Türk varlığının, Batı Anadolu'da artmaya başladığı bir dönemde, Anadolu'nun en batısına kaçan Christodoulos, 1091 yılında kaleme almış olduğu *Hypotyposis* adlı eserinde, ölünceye kadar kalmak istediği yer olan Latros'a, 1079 yılında Türklerin saldırdıkları ve bu saldırı dolayısıyla yanına almış olduğu birkaç keşişle, muhtemelen Mart 1079'dan sonra ya da Mart 1080'den önce Strobilos [Aspat]⁶² kaçtıklarının bilgisini vermektedir.⁶³ Dolayısıyla kaynakta verilen Mart 1079 tarihini dikkate alacak olursak, bu tarihten çok kısa süre önce Türkler, Batı Anadolu'ya akınlar yapmaya, keşif seferleri gerçekleştirmeye ve muhtemelen yerleşmeye başlamışlardır. Bu saldırı sonrasında diğer keşişler ise Latros Dağları'nın çeşitli bölgelerine dağılmışlardır.⁶⁴

Peki konumu itibarıyla ulaşımı oldukça zor olan Latros'a hangi Türkler saldırmıştır? Bu konuya farklı yorumlar getirilebilmekle birlikte Beihammer, net şekilde akıncılık faaliyetlerini güney sahil yönünde genişleten Selçuklu Türkleri tarafından yapıldığını belirtmektedir.⁶⁵ Ancak dönemin kaynağı

⁶¹ Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, s. 224-225.

⁶² X. yüzyılda Strabilos [Aspat], İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos'un vermiş olduğu bilgiye göre, imparatorluğun deniz kıyılarını koruyan Kıbyrraioton deniz temasının donanma üslerinden birisidir. Dolayısıyla bölge, Ege ve Akdeniz'e açılan önemli idarî ve askerî merkezlerden birisidir. Bk. Konstantinos Porphyrogenetos, *De Thematribus*, (Ed. A. Pertusi), Vaticano 1952, XIV.5.

⁶³ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 62; *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 19; Beihammer'ın iddia ettiği gibi Türklerin Latros'a saldırısı 1080'ler başına tekabül etmemektedir. Bk. Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, s. 287.

⁶⁴ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 156.

⁶⁵ Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, s. 287.

Christodoulos, Türkler özelinde böyle bir ayırım yapmamakla birlikte Kudüs'teki faaliyetleri dolayısıyla Türkleri tanımaktadır. Dönemin başka bir kaynağı olan *Aleksiad'* da ise detayları verilmemekle birlikte bölgede akıncılık yapan *Ταγγριπερμῆς* [Tangrıpermes/Tanrıvermiş/Tanrıbermiş] adında bir Türkmen beyinin yanı sıra isimlerini vermediği yine çeşitli Türk beylerinden bahsedilmektedir.⁶⁶ Çaka ile olan ilişkisinin ne olduğu net şekilde belli olmasa da Tangrıpermes, anlaşıldığı kadarıyla bir müddet sonra Ephesos merkezli bir Türkmen Beyliği kurmuştur (1081-1093).⁶⁷ Bu çerçevede kaynağımız *Aleksiad'* da geçen bilgiye göre:

“... Çaka [Τζαχᾶς], sanki kendi mülküymüş gibi Smyrna'yı işgal etmekteyken diğer yandan *Ταγγριπερμῆς* [Tangrıpermes/Tanrıvermiş] olarak adlandırılan kişi, deniz kıyısında, vaktiyle Theologos denen Apostolos [Havari] Ioannes onuruna bir kilisenin yapılmış bulunduğu Ephessos adlı kenti elinde tutuyordu. Bunun gibi başka satraplar [beyler] başka kaleleri işgal altında tutmakta, Hıristiyanlara kölelermiş gibi davranmakta ve her şeyi yağmalamaktaydılar. Ayrıca bu satraplar, Kios ve Rodos gibi adaları da işgal etmiştiler ve buralarda kendileri için ληστρικὰς [korsanlık] edecek gemiler yaptırmaktaydılar.”⁶⁸

Aleksiad'ın vermiş olduğu bu bilgi net şekilde hem Çaka hem Tangrıpermes hem de adları verilmeyen Türkmen beyleri ve onlara bağlı Türklerin karada ve denizde ciddi faaliyetler gösterdiklerini kanıtlamaktadır. Bu faaliyetlerinde Türkler sadece karadaki kaleleri ele geçirmemişler; aynı zamanda muhtemelen Adalar'da dâhil yereldeki unsurları da kullanarak donanma inşa ettirmişler ve var olan donanmalarını da güçlendirmişlerdir.⁶⁹ Böylece Ege Denizi'nde, Adalarda ve kıyılarında hiç şüphesiz daha güçlü bir konuma gelmişlerdir. Bu çerçevede Türk akıncılarının ilk başta karadaki faaliyetleri, çevreyi tanımak ve keşfetmek açısından önemli olup Ephesos'a yakın olan Latros'un hedef haline gelmesi de mümkündür. Nitekim Latros'a sadece güneyden değil kuzeyden de ulaşan bir yol mevcuttur ve bu detay kesinlikle atlanmaması gereken bir detaydır.

Resim 7. Latros'u Kuzey'den Güney'e Bağlayan Yol

Bu durum Türk akıncılarının keşifçi niteliğini de ortaya koymakla birlikte Latros'da muhtemelen bu keşif seferinin bir sonucu olarak saldırıya uğramıştır. Bu saldırının kuzeyden mi güneyden mi yapıldığı noktasında bir belirsizlik olmakla birlikte tahminimize göre kuzeyden gerçekleşmiştir. Burada

⁶⁶ Annae Komnenae, *Alexsias*, Vol. II, Rec. A. Reifferscheir, Lipsiae 1884, XI.5.6.

⁶⁷ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey-İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M. S. 1081-1096*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1966, s. 26; Mutlu Adak, *Çaka Bey ve Emirliği-Coğrafi İmkânlar ve Siyasî Hayatın Dinamik Unsurları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2022, s. 72.

⁶⁸ Annae Komnenae, *Alexsias*, Vol. II, Rec. A. Reifferscheir, Lipsiae 1884, XI.5.4-12; Karşılaştırma için bkz. Komnena, *Alexiad*, s. 336.

⁶⁹ Komnenoslar döneminde Marmara sahilleri dâhil olmak üzere imparatorluğun özellikle Adalar Denizi'nde birçok tersanesi ve limanı mevcuttu. Bu limanlardan en önemlisi de hiç şüphesiz Smyrna idi. Nitekim Türkler bölgeye geldiklerinde imparatorluğun bir donanma altyapısı mevcuttu ve anlaşılan Türkler bu altyapıya zarar vermek yerine bu yapıyı kullandılar ve geliştirdiler. Bk. Adak, *Çaka Bey ve Emirliği-Coğrafi İmkânlar ve Siyasî Hayatın Dinamik Unsurları*, s. 107.

da karşımıza Latros'un kuzeyindeki ovalık alandan geçen Maiandros [Büyük Menderes] Nehri problemi çıkmakla birlikte bu zamanda birlikler için, en azından belli noktalarda, bu nehrin geçilmesi imkânsız değildir. Bir müddet sonra Bizans ve Tangrıpermes ve yanındaki beylerle gerçekleşen savaş hakkında Komnena, "Türklerden kaçabilenler, Maiandros [Menderes] Irmağı'nı geçtiler." bilgisini vererek bunu doğrulamaktadır.

Resim 8. Latros'un Eteklerinden Büyük Menderes Ovası

Christodoulos, Latros'ta 1076'dan 1079'a kadar *protos* olarak görev yaptı ve tarihî kaynaklarda tam olarak belirtilmeyen ancak bölgeye en yakın beylik olan Tangrıpermes veya ona bağlı beylerin yapmış olduğunu düşündüğümüz bir Türk saldırısı sonrasında muhtemelen 1079 yılında Latros'u terk etmiştir. Stylos Manastırı'nın yönetimini ise "Sabas" ve "Loukas" adındaki keşişlere bırakarak⁷⁰ birkaç kişiyle teknelerle Bodrum Yarımadası'nın güneybatısında, Kos Adası'nın karşısında yer alan ve günümüzde "Aspat"⁷¹ olarak adlandırılan Strobilos'a kaçmıştır.⁷² Bu kaçışlarını ise Christodoulos şu şekilde açıklamaktadır:

"...Ancak, her zaman Tanrı'nın merhametine dönen ve bu sayede cesaretlendirilen insanın acziyeti, yukarıda bahsedilen düşmanların, Türklerin, neden olduğu büyük sıkıntı nedeniyle bir kez daha göç etmekte yanlış yapmadığım konusunda bana güven verdi."⁷³

Christodoulos'un vermiş olduğu başka bir bilgiye göre ise kaçış sırasında, hem manastırın kütüphanesindeki hem de kendisine ait kitaplardan ve elyazmalarından⁷⁴ alabildiği kadarını yanına almış ve geresini de teknelerle Konstantinopolis'e Ayasofya Patrikliği'ne göndermiştir.⁷⁵

1088 yılında Patmos Adası'na yerleştikten sonra ise, vermiş olduğu bilgilerden anlaşılan Konstantinopolis'e gönderdiği kitapları geri istemiş, denizdeki Türk tehlikesine rağmen Konstantinopolis'e tekne göndermiş ve büyük kısmı alınan bu kitaplarla Patmos kütüphanesini kurmuştur.⁷⁶ Dolayısıyla günümüzde Theologos Manastırı'ndaki kütüphanenin ve arşivinin temelini, içinde Christodoulos'a da ait olan Latros'tan götürülen kitaplar ve bizzat imparatorların Christodoulos'a göndermiş oldukları bazı *khrysopullos*lar oluşturmuştur.

Bu kaçışta, günümüzdeki Bafa Gölü'nün Ege Denizi ile olan bağlantısının nasıl sağlandığı dolayısıyla teknelerle kaçışın nasıl gerçekleştirildiğine dair akla soru gelebilir. Çünkü günümüzde Bafa

⁷⁰ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 16; Wiegand, *Milet: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899-Der Latmos*, s. 185.

⁷¹ Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, s. 122.

⁷² Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 62.

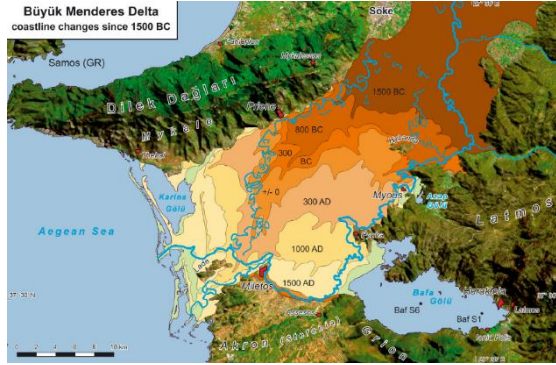
⁷³ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 63.

⁷⁴ Latros'ta özellikle Aziz Stylos Manastırı aynı zamanda elyazmalarının üretildiği bir yerdir. Bk. Stratis Papaioannou, "Sicily, Constantinople, Miletos: The Life of a Eunuch and the History of Byzantine Humanism", *Myriobiblos*, (Ed. Theodora Antonopoulos vd.), De Gruyter, Berlin 2015, s. 268.

⁷⁵ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 87; Wiegand, *Milet: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899-Der Latmos*, s. 185.

⁷⁶ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 87; Arentzen-Krueger, "Romanos in Manuscript: Some Observations on the Patmos Kontakarion", s. 648; Papaioannou, "Sicily, Constantinople, Miletos: The Life of a Eunuch and the History of Byzantine Humanism", s. 269.

Gölü ile Ege Denizi'ni birbirine bağlayan bir su yolu mevcut değildir.⁷⁷ Dolayısıyla burada değişen bir coğrafi durumdan bahsedilmekle birlikte ancak XI. yüzyılda, bölgenin coğrafi durumuna bakıldığında, Herakleia'nın Latrosla olan bağlantısını sağlayan ulaşım noktasının denizle bağlantısının açık olduğu tahmin edilebilir.

Harita 1. MÖ 1500 Yılından İtibaren Büyük Menderes Nehri'nin Delta Oluşumu⁷⁸

Harita 1'den de anlaşılacağı üzere günümüzde Bafa Gölü olarak adlandırılan göl, XI. yüzyıl ve öncesinde, henüz Büyük Menderes'in taşımış olduğu alüvyonlar dolayısıyla tamamen kapanmış durumda değildir. Dolayısıyla Ege Denizi ile Herakleia ve Latros'un su yolu bağlantısı söz konusudur. Strabilos'a en kolay ulaşım yolu ise deniz yoludur.

Christodoulos'un vermiş olduğu bilgiye göre, XI. yüzyılda imparatorluk için sadece karada değil denizde de Türklerin tehdit olduğu aşikârdır.⁷⁹ Bu bilgi, imparatorluğun sadece iç kesimlerde değil güney kesimlerde de askerî niteliğinin zayıflamış olduğunu ve bölge özelinde Türk saldırılarına karşı koruma sağlayamadığını göstermektedir. Nitekim Latros'taki manastırların güvenliği kalmayınca Aziz Christodoulos, birkaç keşişle Strobilos'a kaçmış; burada, kendisinin ifadesiyle seçkin, nüfuzlu, dindâr, ağırbaşlı, yumuşak huylu ve etkileyici bir rahip olan Arsenios Skenouriosla tanışmıştır.⁸⁰

“...Bu yüzden zamani gelince deniz kenarında bir şehir olan Strobilos [Aspat]'a geldim. Makul bir adam ne dileyebilirse onu, kendimi ve benimle göç etmenin dualarına verilen bir yanıt olduğunu düşünen bazı kardeşlerimi bir şekilde barbarların eziyetinden sakınabilmeyi diledim! Fakat varlığımız ile henüz Tanrı'ya memnun edememiştik ki Tanrı bize sükûneti bahşetmemişti. Yaşadığımız onca şeye rağmen orada bile huzur bulamadık. Aynı korku bizi takip etmeye devam etti. Strabilos'ta orada doğan, yerlisi ve saygı duyulan seçkin bir adamla karşılaştık. Dindâr, görünüşü yumuşak, kişiliği etkileyici, karakteri ağırbaşlı bir keşişti. Adı, Arsenios; soyadı ise Skenourios'tur. Kendini tamamen bize bakmaya adadı. Strabilos'taki kendisine ait olan manastırı bana teklif ederek işe koyuldu.”

Resim 9. Strabilos (Aspat) Genel Görünüm

⁷⁷ Bu coğrafi değişim hakkında bkz. Süha Göney, *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1985, s. 53.

⁷⁸ Herda-Brückner-Müllenhoff-Knipping, “From the Gulf of Latmos to Lake Bafa: On the History, Geoarchaeology, and Palynology of the Lower Maeander Valley at the Foot of the Latmos Mountains”, s. 21.

⁷⁹ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 87.

⁸⁰ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 62; İmparator III. Nikephoros Botaniates, Arsenios Skenourios'un yönetimindeki keşişlere Kiklad Adaları yöneticisi tarafından verilecek yıllık bir gelir tahsis etmiştir.

Nüfuzlu bir kişi olduğu anlaşılan ve Kos ve Leros adalarının dinî yönetimini üstlenen Skenourios tarafından yanındaki keşişlerle birlikte misafir edilen Christodoulos'a, Strabilos'ta bir manastır verilmesi bizzat Skenourios tarafından teklif edilmiş ancak Christodoulos, her an Strabilos'a da ulaşabilecek Türk saldırısı korkusu dolayısıyla bu teklife sıcak bakmamıştır.⁸¹ Bunun üzerine Skenourios, Strabilos'a oldukça yakın ve kendi mülkleri de olan Kos Adası'na gitmesi, dolaşması ve inceleme yapması için Christodoulos'a ısrarcı olmuştur. Korkusunda oldukça haklı olan Christodoulos ve yanındakiler, bölgede Türk tehdidinin giderek büyümesi nedeniyle⁸² Skenourios tarafından teknelerle Kos Adası'na geçirilmiştir.⁸³

Resim 10. Aspat Kalesi Sur Duvarı

Kos Adası'na ulaşmak ve incelemelerde bulunmak için bir an önce harekete geçen Christodoulos, ılıman, sulak, iyi görünen bir yerde ancak yerleşim yeri olmayan geniş bir tepeyi kendisine manastır kurmak için uygun gördü. Burası yerliler tarafından "Pelion" olarak adlandırılmaktaydı ve hem huzur bulmak hem de manastır kurmak için uygun bir yerdi.⁸⁴ Dolayısıyla bir süreliğine buraya yerleştiler ve burada manastır inşasına başladılar.⁸⁵ Ancak onun deyimiyle Tanrı bu plana razı gelmemiştir. Christodoulos'un en çok istediği, bir manastır kurmak ve yanındakileri Türk saldırısından korumaktır. Ancak dualarına rağmen Tanrı'yı henüz memnun edemediklerini, Tanrı'nın izniyle sükûnete erişemediklerini, yaşadıkları onca zorluğa rağmen huzuru bulamadıklarını ve aynı korkunun onları takip etmeye devam ettiğini endişeyle dile getirmektedir.⁸⁶ Türk fütuhatları çerçevesinde Christodoulos'un çaresizliği, net şekilde Tanrı'nın takdiri, Tanrı'nın memnuniyetsizliği ve dualarının kabul edilmemesi şeklinde ifade edilmektedir.

⁸¹ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 63; Ancak Christodoulos'a Strabilos'ta bir mülk verilmiş olması mümkündür.

⁸² Kısa süre sonra Strabilos'un 1103 yılında bir Türk saldırısına maruz kaldığı bilinmektedir. Bk. Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökyay), TTK Yay., Ankara 1999, s. 3; Dolayısıyla her ne kadar biraz geç bir tarih olsa da Christodoulos endişesinde haklı görünmektedir.

⁸³ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 63; Derya Şahin-Emine Tok, "Myndos Asar/Tavşan Adası Ekmek Mühür Kalıbı ve Hacı Pulları", *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, S. 10, 2012, s. 18.

⁸⁴ Anlaşılan Christodoulos'a, Kos Adası'nda ilki, Mart 1080'de İmparator III. Nikephoros Botaniates; ikincisi Mart 1085'te İmparator Aleksios Komnenos tarafından olmak üzere iki yer bağışlanmıştır. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 19.

⁸⁵ Christodoulos'un ve yanındaki keşişlerin manastır inşasına başladıkları süreçte Arsenios Skenourios, hac ziyareti için Kudüs'e seyahat etmiştir. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 19.

⁸⁶ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 63.

Resim 11. Strabilos İç Kalesi

Bu ümitsizlik içinde yanındakilerle bir süre Kos Adası'na yerleşen Christodoulos, burada İmparator III. Nikephoros Botaneiates tarafından Arsenios Skenourios'a bağışlanan bir arazide bulunan vakıf için bir *khrysobullos* aldı. Ancak bunun özellikle bölgede bir tartışmaya yol açmasından sonra Christodoulos ve keşişler, Kos Adası'nın kuzeybatısında ve yaklaşık 68 mil uzaklıkta bulunan ıssız Patmos Adası'na yerleşmeye karar verdiler.⁸⁷

Christodoulos anlaşılan artık kendisini ve yanındakileri güvende tutabileceği Patmos Adası'na geçip tekrar bir manastır inşa etme niyetine düştü. Patmos'ta yeni bir manastır inşa etmek için Strabilos'taki ve Kos Adası'ndaki mülklerinin⁸⁸ değiştirilmesi noktasında dönemin İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a mektup göndererek bir teklifte bulunmuştur.⁸⁹ Anlaşılan teklife, ilk başta sıcak bakmayan Aleksios Komnenos'u, teklifi kabul etmesi konusunda oldukça dindâr olduğu bilinen annesi Anna Dalassene ikna etmiştir.⁹⁰ Böylece Patmos Manastırı'nda günümüzde dâhi varlığı bilinen ve İmparator Aleksios Komnenos tarafından Christodoulos'a yazılan bir *khrysobullos*⁹¹ Aziz, Strabilos ve Kos Adası'ndaki mülklerini imparatorluğa devretmiş ve aynı zamanda vergi muafiyeti verilerek Patmos Adası'nın mülkleri ona bağışlanmıştır.⁹² Ayrıca İmparator, dinî amaçlı kullanılacağı için bu manastıra ait olan teknelerin de geleneksel vergilerden muaf tutulmasını emreden başka bir *khrysobullos* daha göndermiştir. Böylece Patmos Adası'nın mülk hakları, kendisinin de adada bulunduğu 1088 yılı Ağustos ayında Christodoulos'a, Kiklad Adaları'nın⁹³ *Magistrosu*, *Anagrapheusu* ve *Kritēsi* Nikholas Tzanes tarafından bir *praktikon*la devredilmiştir.⁹⁴ Bu belgeye göre, ada ıssızdı ve adada su yoktu; ayrıca kalabilecekleri herhangi bir ev veya başka konut da yoktu. Sadece St. John Theologos'a ait küçük bir bazilika mevcuttu. Bu mülk devriyle birlikte Christodoulos, çok hızlı bir şekilde bu şapelin kalıntıları üzerinde ve denizden gelebilecek Türk saldırılarına karşı koymak için adeta bir kale görüntüsünde ve etrafı surlarla güçlendirilmiş olan bir manastır inşasına başladı.⁹⁵ Patmos limanının tam karşısında başlanan manastırın inşası, anlaşılan onun ölüm zamanında henüz tamamlanmamış, ancak bayağı yol kat edilmişti.⁹⁶

Bu bilgiler, Christodoulos'a, imparatorluk kara topraklarından uzakta olmayan adalarda mülkler verilmek istenmesi ve dinî ve özellikle de idarî görevlilerin bölgelerindeki varlığı, imparatorluğun Adalardaki idarî yapısının en azından 1088 yılına kadar tam anlamıyla çökmediği anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, muhtemelen yerel emirlerle yapılan anlaşmalara dayalı ve keşişlerin manastır merkezlerini yeniden teşkilatlandırmalarına, ekonomik faaliyetlerini geliştirmelerine olanak sağlayan sükûnet dönemleridir.⁹⁷

Ancak bu süreçte Konstantinopolis [İstanbul]'ten Smyrna'ya kaçan Çaka Bey, bölgeye yeni gelmiş bulunan Türkleri etrafında toplayarak süratle bir sahil beyliği kurmayı başarmıştır. Çaka Bey, 1081 yılında ilk Türk donanmasını hazırladı, Smyrna kıyılarındaki şehirleri aldı ve Adalar Denizi'ne açıldı.

⁸⁷ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 63; *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 19.

⁸⁸ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 66.

⁸⁹ Bu süreçte Christodoulos, Latros'tan süregelen meseleleri halletmek, yaptıklarını anlatmak ve malî problemlerini iletmek tartışmaları dolayısıyla kendisini savunmak için Konstantinopolis'e bir ziyaret de gerçekleştirmiştir. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 19.

⁹⁰ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 19; İmparator'un annesi Anna Dalassena'nın, hem dindâr hem de imparatorluk yönetiminde etkili bir şahsiyet olduğu Anna Komnena'nın eserinde açıkça ifade edilmektedir. Bk. Komnena, *Alexiad*, s. 111; Ayrıca Christodoulos, 1087'de verilen *khrysobullosa* göre, Leros Adası'ndaki bazı yerlerin ve Leipsia Adası'nın kendisine bağışlanması noktasında Anna Dalassene'yi ve İmparator Aleksios Komnenos'u da ikna etmiştir. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 19-20.

⁹¹ İmparatorluk fermanı.

⁹² *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 20-21.

⁹³ XI. yüzyılda Kiklad Adaları *theması* var olup Patmos ve Kos Adası anlaşılan bu *thema* yönetimine bağlıdır.

⁹⁴ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 55; Anlaşılan Haziran 1087 yılına kadar Christodoulos, Stylos Manastırı'ndaki görevine devam etmiştir. Bk. *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 21.

⁹⁵ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 56-57; Christodoulos'a ait olan bir Kanon'da bu manastır, Aziz Yuhanna'nın kendisi Christodoulos'a ilahî mucizeleri öğrettiği için şükran ve kişisel bağlılıkla inşa edilen ilahî bir yapı olarak övülür. Bk. Antonopoulou, "The Canon on St Christodoulos of Patmos by Daniel, Metropolitan of Smyrna", s. 538.

⁹⁶ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 21.

⁹⁷ Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, s. 287.

İlk başta Lesbos [Midilli], Khios [Sakız] ve Samos [Sisam]; kısa süre sonra ise Kos, Rodos ve diğer adaları da hızla ele geçirdi.⁹⁸ Bundan sonra anlaşılan Christodoulos'un denizdeki korkulu rüyası Çaka Bey olmuş ve tahminen 1090 yılında Patmos Adası, Smyrna Emiri Çaka Bey tarafından Türk saldırısına uğramıştır.⁹⁹ Christodoulos 1091 yılının Mayıs ayından itibaren bu olaylardan bahseder. Bu saldırı sonrasında 1092 yılında ise, Christodoulos yanındakilerle yaşamış olduğu tartışmalar ve devam edecek Türk saldırılarının korkusundan Patmos'u terk etti. Mayıs 1092 yılında, 16 Mart 1093'te öleceği yer olan Euboeia [Eğriboz] Adası'na yerleşti.¹⁰⁰ Burada hem Hellas *Praetoru* hem de güçlü bir şahsiyet olan arkadaşı Eumathios Philokales, hayatta kalabilmeleri için Christodoulos yanındakilerle ilgilendi.¹⁰¹

Euboea'ya yerleşmeden önce Christodoulos, Patmos Adası'nda yaklaşık üç yıl on ay kaldı. Bu süreçte zorlu şartlar altında etrafı surlarla çevrili ve Patmos'un ulaşılması en zor olan mevkinde günümüzde dahi Hıristiyanlık açısından önemini koruyan dinî bir merkez inşa etti. Her ne kadar kendisi itiraf etmese de Türk saldırıları, Christodoulos'un kendisi de dâhil olmak üzere keşişlerin çoğunu dağıtmıştır. Anlaşılan Türkler, hem karadan hem de denizden Doğu Roma topraklarına saldırmışlar ve bölge halkı, bu saldırılar karşısında çaresiz kalmıştır. Nitekim bu dönemde özellikle Adalar ve Ege kıyılarında denizci Türk Beyi Çaka Bey ve destekçilerinin ciddi şekilde faaliyetleri mevcuttur. Dolayısıyla Christodoulos'un bu kaçışları bize, hem karanın hem de adaların bu dönemde sığınmak için pek de korunaklı bir yer olmadığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu makalede, Patmoslu olarak bilinen Aziz Christodoulos'un hayatı ve onun özellikle *Hypotyposis* adlı eserinde Türkler ve Müslümanlar hakkında vermiş olduğu bilgiler sunulmuştur. Aziz Christodoulos, Türkleri ilk kez Kudüs'te görmüş ve Türkler hakkında ilk izlenimlerini de Kudüs'teyken edinmiştir. 1071 yılında Kudüs'ün Türkler tarafından fethedilmesinden sonra bu bölgede bulunan Christodoulos, Batı Anadolu'da önemli bir Hıristiyanlık merkezi olan ve geçmişte de önemi bilinen Latros bölgesine kaçmıştır. Bu çerçevede hem Bizans hem de Anadolu-Türk tarihi açısından Latros bölgesinin daha çok araştırılmaya değer olduğu aşikârdır.

Latros'a anlaşılan 1079 yılında da bir Türk saldırısı gerçekleşmiştir. Bu saldırıdan sonra Strabilos'a; arkasından Kos ve Patmos Adası'na kaçmıştır. Bu kaçışlarının sebebi, Anadolu ve Adalar'da da diğer Türk beyleri ve özellikle de Çaka Beyle birlikte Türk fetihlerinin başlamasıdır. Türk fetihleri hiç şüphesiz Adalar Denizi'nde ve kıyılarında ciddi bir karışıklık yaşatmakla birlikte hem Christodoulos'un yazmış olduğu metinlerde hem de zihin dünyasında bu karışıklığı net şekilde okuyabilmekteyiz. Nitekim 1091'de de Türk korkusundan dolayı Patmos Adası'na yerleşmiş ve burada Hıristiyanlığın önemli manastırlarından birisini ve yerleştikten sonra da günümüzde varlığı bilinen ve tarihî belgelere ev sahipliği yapan Patmos Kütüphanesi'ni tesis etmiştir. Bu detay, hiç şüphesiz Aziz Christodoulos'un kitaplara ne kadar değer verdiğini göstermekle birlikte kurmuş olduğu kütüphane, Bizans kültür hayatının da önemli bir parçası olmuştur.

Christodoulos, 1091 yılından 1093 yılındaki ölümüne kadar farklı konuları işleyen *Hypotyposis*, *Diathēkē* ve *Kodikellos* adındaki eserlerini kaleme aldı. *Hypotyposis*, ve *Kodikellos* adlı eserlerinde Christodoulos tarafından Türkler, “Barbar”, “Kanun Tanımaz”, “Tanrı Tanımaz” gibi ifadelerle tanımlanmış ve Türklerin Hıristiyan bölgelerine yönelmesi, “günahlarının çokluğu” ve “Tanrı'nın bir cezası” olarak değerlendirilmiştir. Ancak Ortaçağ Hıristiyan din adamlarının kaleme almış olduğu metinlerde de sıklıkla karşımıza çıktığı üzere, Türklerle ve Müslümanlara karşı oldukça olumsuz bir bakış açısını yansıtmalarına rağmen bu metinler, sadece Doğu Akdeniz için değil hem Güneybatı Anadolu hem de Türk tarihi açısından da oldukça kıymetlidir. Nitekim bilgiler, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan kısa süre sonra Türklerin, Güneybatı Anadolu'ya muhtemelen akın için geldiklerini ve bu akınlarında başarılı

⁹⁸ Adak, *Çaka Bey ve Emirliği-Coğrafi İmkânlar ve Siyasî Hayatın Dinamik Unsurları*, s. 75; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 89-90; Yusuf Ayönü, “İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. IX, S. 1, 2009, s. 3-4.

⁹⁹ *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 565.

¹⁰⁰ Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, s. 81; *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 21-22; *Byzantine Monastic Foundation Documents*, s. 565; Antonopoulou, “The Canon on St Christodoulos of Patmos by Daniel, Metropolitan of Smyrna”, s. 538.

¹⁰¹ *Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis*, s. 22.

olduklarını kanıtlamaktadır. Bu açıdan Güneybatı Anadolu'ya ulaşan en erken Türk akınları hakkında tarihî kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmamasıyla birlikte Christodoulos'un bölge özelinde, Türkler hakkında bilgi vermesi bölge tarihi açısından oldukça kıymetlidir.

Yazar Notu: Bütün görsellerin yayın hakkı yazara aittir.

Yayın Tarihi	26 Haziran 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-Turnitin
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 June 2023
Reviewers	Single Anonymized - An Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

KAYNAKÇA

Adak, Mutlu, *Çaka Bey ve Emirliği-Coğrafi İmkânlar ve Siyasî Hayatın Dinamik Unsurları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2022.

Antonopoulou, Theodora, "The Canon on St Christodoulos of Patmos by Daniel, Metropolitan of Smyrna", *HMATA IIANTA, Studies on Classical, Byzantine and Modern Greek Literature, Philosophy and Culture in Honour of Prof. Andreas I. Voskos*, (Ed. A. Papatthomas-G. Karla-D. Stamatis), Athens 2020, ss. 535-556.

- Arentzen, Thomas-Krueger, Derek, “Romanos in Manuscript: Some Observations on the Patmos Kontakarion”, *Proceeding of the 23rd International Congress of Byzantine Studies*, (Ed. Bojana Krsmanović-Ljubomir Milanović, Belgrade 2016, ss. 648-654.
- Ayönü, Yusuf, “İzmir’de Türk Hâkimiyetinin Başlaması”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. IX, S. 1, 2009, ss. 1-8.
- Bartusis, M., “Proasteion”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, ss. 1724.
- Beihammer, Daniel, A., *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu’nun Doğuşu (1040-1130)*, (Çev. Tarık Özbek), Koyusiyah Yay., Ankara 2022.
- Belke, Klaus, *Bithynien und Hellespont*, Vienna 2020.
- Bindokat-Peschlow, A., “Latmos’taki Prehistorik Kaya Resimleri”, *Kariyalılar-Denizcilerden Kent Kuruculara*, (Çev. Güler Ateş), (Haz. O. C. Henry-Ayşe Belgin-Henry), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, ss. 174-187.
- Byzantine Monastic Foundation Documents*, Vol. V, (Trans. P. Karlin-Hayter), (Ed. J. P. Thomas-A. C. Hero), Dumbarton Oaks 2000.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.
- Daftary, Farhad, *İsmaililer-Tarihleri ve Öğretileri-*, (Çev. Ahmet Fethi), Alfa Yay., İstanbul 2014.
- Duygu, Zafer, *Hıristiyanlık ve İmparatorluk-Geç Antikçağ’da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*, Divan Kitap Yay., İstanbul 2017.
- Duygu, Zafer, *İslâm ve Hristiyanlık*, Timaş Yay., İstanbul 2021.
- Herda, A.-Brückner, H.-Müllenhoff, M.-Knipping, M., “From the Gulf of Latmos to Lake Bafa: On the History, Geoarchaeology, and Palynology of the Lower Maeander Valley at the Foot of the Latmos Mountains”, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 88, No. 1, 2019, s. 1-86.
- Kazhdan, A.-Talbot, M. A., “Protos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, ss. 1746-1747.
- Kurat, Nimet, Akdes, *Çaka Bey-İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M. S. 1081-1096*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1966.
- Göney, Süha, *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1985.
- Güneş, Cüneyt, “On İkinci Yüzyılda Bizans ve Türkler Arasında Bir Sınır Garnizonu: Phileta”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 5, S. 9, 2023, ss. 117-128.
- Güneş, Cüneyt, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, Selenge Yay., İstanbul 2021.
- Haldon, F. John, “Theory and Practice in Tenth-Century Military Administration-Chapters II, 44 and 45 of the Book of Ceremonies”, *Travaux et Mémoires*, 13, Paris, 2000, ss. 201-352.
- Harman, Faruk, Harun, “İncil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, 2000, s. 270-276.

- Janin, R., *Les églises et les monastères des grands centres byzantins: (Bithynie, Hellespont, Latros, Galèsios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)*: Vol. II, Paris 1975.
- Kaya, İlknur, “Münzevi Yaşam Fikrinin Bizans Tasvirlerindeki Yansımaları: Sütun Üzerinde Yaşayan Azizler”, *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar*, Vol. III, (Ed. Mehmet Evsile vd.), Gece Kitaplığı, Ankara 2018, ss. 1-37.
- Kuşçu, D. Ayşe, “Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, 2010, ss. 637-664.
- Komnena, Anna, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Komnenae, Annae, *Alexsias*, Vol. II, Rec. A. Reifferscheir, Lipsiae 1884.
- MacCoull, B. S. Leslie-Ševčenko, P. N., “Raithou”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. III, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, ss. 1770.
- Miklosich, F.-Müller, I., *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, Vol. 6, Vienna 1890.
- Niewöhner, Philipp, “The Byzantine Settlement History of Miletus and Its Hinterland – Quantitative Aspects. Stratigraphy, Pottery, Antropology, Coins, and Palynology”, *Archäologischer Anzeiger*, S. 2, 2016, ss. 225-290.
- Notitiae, Geographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantin: Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Texte Critique, Introduction et Notes par Jean Darrouzès, Paris 1981.
- Peacock, S. C. A., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, (Çev. Özkan Akpınar), İletişim Yay., İstanbul 2020.
- Porphyrogenetos, Konstantinos, *De Thematibus*, (Ed. A. Pertusi), Vaticano 1952.
- Sevim, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları (Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur)*, TTK Yay., Ankara 2011.
- Smyrlis, Kostis, “Monasteries, Society, Economy, and the State in the Byzantine Empire”, *The Oxford Handbook of Christian Monasticism*, (Ed. B. M. Kaczynski), Oxford University Press 2020, ss. 155-167.
- Papaioannou, Stratis, “Sicily, Constantinople, Miletos: The Life of a Eunuch and the History of Byzantine Humanism”, *Myriobiblos*, (Ed. Theodora Antonopoulos vd.), De Gruyter, Berlin 2015, ss. 261-284.
- Şahin, Derya-Tok, Emine, “Myndos Asar/Tavşan Adası Ekmek Mühür Kalıbı ve Hacı Pulları”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, S. 10, 2012, ss. 9-20.
- Talbot, M. A.-Kazhdan, A., “Lavra”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, ss. 1190.
- Talbot, M. A.-Kazhdan, A., “Hegoumenos”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, ss. 907-908.
- Talbot, M. A.-Wharton, J. A., “Latros”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, (Ed. A. P. Kazhdan vd.), Oxford University Press 1991, ss. 1188-1189.
- Tiryaki, Ayça, “Erken Hıristiyanlık Döneminde Manastır Sisteminin Doğuşu”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XVI/2, 2007, ss. 49-65.

Tiryaki, Ayça, “Anadolu’da Manastır Hareketi ve Manastır Mimarisi”, *Bizans Dönemi’nde Anadolu*, (Çev. G. Bike Yazıcıoğlu), (Haz. Engin Akyürek-Koray Durak), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2021, ss. 160-175.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.

Vitae et Miracula Sancti Christoduli Patmensis, (Ed. Ioannis Polemis-Theodora Antonopoulou), Vienna 2021.

Wiegand, Theodor, *Milet: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899-Der Latmos*, Band 3/1, Berlin 1899.

Wilson, Mark, “Geography of the Island of Patmos”, *Lexham Geographic Commentary on Acts through Revelation*, (Ed. Barry J. Beitzel), Lexham Press 2019, ss. 619-628.

Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, (Çev. O. Ş. Gökyay), TTK Yay., Ankara 1999.

Yeni Ahit-Vahiy.